

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه دین و فلسفه

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته فلسفه و کلام اسلامی

عنوان

بررسی مواضع اختلاف استاد جوادی آملی و استاد مصباح

در سفر اول اسفار ملاصدرا

استاد راهنما

دکتر محمد جواد رضایی ره

استاد مشاور

دکتر شاکر لوایی

دانشجو

سیده رقیه موسوی

اسفند ۹۱

من به سرچشمه خورشید نه خود بردم راه ذره ای بودم و مهر تو مرا بالا برد

این پایان نامه را ضمن تشکر و سپاس بیکران و در کمال افتخار و امتنان تقدیم می‌نمایم به:

همه اساتید فلسفه حوزه و دانشگاهم به ویژه دو استاد فرهیخته و محبوبم **دکتر محمد جواد**

رضایی ره و دکتر شاکر لوائی.

همت‌م بدرقه راه کن ای طایر قدس که دراز است ره مقصد و من نو سفرم

چکیده

مهم‌ترین اثر صدرالمتألهین، *اسفار اربعه* اوست که افکار و آرای نو و مکاشفات عرفانی و شواهد ربوبی و واردات قلبی‌اش را در آن آورده است.

با توجه به این که ملاصدرا در *اسفار* گاهی بر اساس مبانی پیشینیان بحث کرده و بدون آن که تصریح نماید دو دیدگاه وجود شناختی وحدت تشکیکی و وحدت شخصی وجود را در آن طرح کرده و همین وضعیتی را به وجود آورده است که فهم درست آن مستلزم راهنمایی استاد مسلم و یا احاطه‌ی علمی خواننده بر مباحث آن است. از این رو تاکنون، شرح‌ها و تعلیقه‌های متعددی بر این کتاب نگاشته‌اند. جوادی آملی و مصباح یزدی نیز در روزگار ما از جمله استادان نامبرداری هستند که به شرح آن پرداخته‌اند.

این دو استاد در شرح *اسفار* هم در فهم مقاصد مصنف و هم در تصدیق یا ردّ پاره‌ای از مطالب *اسفار* با هم اختلاف نظر دارند. شرح جوادی آملی بر *اسفار* بسیار نزدیک به مواضع ملاصدرا است و فقط در چند مورد معدود به ردّ دیدگاه‌های *اسفار* پرداخته است و لیکن مصباح یزدی در موارد قابل توجهی مخالفت خود را با ملاصدرا نشان داده است.

به نظر می‌رسد مصباح یزدی اختلافات مبنایی فراوانی با جوادی آملی و ملاصدرا دارد. لذا جمع بین مواضع مصباح یزدی و جوادی آملی در موارد قابل توجهی امکان پذیر نیست. به طوری که در نهایت می‌توان دو استاد را دارای دو نگاه و رویکرد متمایز دانست.

تحقیق حاضر در صدد بررسی و تطبیق و تحلیل مواضع اختلاف جوادی آملی و مصباح یزدی در جزء اول سفر اول *اسفار* است.

واژگان کلیدی: صدرالمتألهین، *اسفار اربعه*، رَحِیقِ مَخْتوم، جوادی آملی، مصباح یزدی، اصالت وجود، وجود ذهنی، وجود رابط، تشکیک وجود، جعل.

فهرست مطالب

عنوان.....	صفحه
فصل اول: کلیات پژوهش.....	
۱-۱. بیان مسأله.....	۲
۲-۱. سابقه و ضرورت انجام تحقیق.....	۳
۳-۱. اهداف تحقیق.....	۴
۴-۱. سؤالات تحقیق.....	۴
۵-۱. فرضیه	
تحقیق.....	۵
۶-۱. پیشینه	
تحقیق.....	۵
۷-۱. جنبه جدید بودن و نوآوری	۶
۸-۱. روش انجام پژوهش.....	۶
فصل دوم: بررسی مواضع اختلاف جوادی و مصباح.....	
مرحله اول: وجود و اقسام اولی آن.....	
۹.....	
منهج اول: احوال نفس وجود.....	
۱۱.....	
۱-۱. موضوع الهیات.....	۱۲
۱-۱-۱. مسائل فلسفه.....	۱۲
۲-۱-۱. مقصود ملاصدرا از تعبیر «اعراض ذاتی	
.....	۱۴
۲-۱. بداهت مفهوم وجود.....	۱۵
۱-۲-۱. دلیل اول ملاصدرا بر بداهت مفهوم وجود	
.....	۱۵
۲-۲-۱. مقصود ملاصدرا از تعبیر فطری.....	۱۵
۳-۱. بداهت ثبوت موجود در خارج.....	۱۶
۴-۱. عوارض ذاتی وجود.....	۱۷

۱-۴-۱. نقد قول اول پیشینیان در تعریف امور عامه	۱۷.....
۲-۴-۱. نقد قول دوم پیشینیان در تعریف امور عامه	۱۸.....
۳-۴-۱. تناقضی در عبارات شیخ الرئیس.....	۱۹.....
۴-۴-۱. مناط تمایز علوم از یکدیگر.....	۲۱.....
۵-۱. اشتراک معنوی.....	۲۳.....
۱-۵-۱. دلیل دوم برای اثبات اشتراک معنوی وجود	۲۳.....
۲-۵-۱. برهان سوم برای اثبات اشتراک معنوی وجود	۲۴.....
۶-۱. اصالت وجود.....	۲۶.....
۷-۱. تخصّص هستی.....	۲۷.....
۸-۱. اثبات بساطت و سلب کلیت ماهوی حقیقت وجود	۲۹.....
۱-۸-۱. اثبات بساطت وجود.....	۲۹.....
۲-۸-۱. نفی نوع و جنس بودن وجود.....	۳۰.....
۳-۸-۱. مقصود ملاصدرا از تعبیر «حقیقت وجود».....	۳۱.....
۴-۸-۱. نفی ترکیب‌های ماهوی از وجود.....	۳۱.....
۹-۱. بی‌نیازی هستی از علّت.....	۳۲.....
۱-۹-۱. مقصود ملاصدرا از تعبیر «حقیقت وجود».....	۳۲.....
۲-۹-۱. اولین شبهه شیخ اشراق در باب اصالت وجود	۳۳.....
۳-۹-۱. اتحاد وجود و ماهیت.....	۳۴.....

- ۴-۹-۱. اشکالی در باب اتحاد وجود و ماهیت در ذهن
 ۳۵.....
- ۵-۹-۱. مقصود ملاصدرا از تعبیر نور.....
 ۳۶.....
- ۶-۹-۱. نفی نزاع در باب تمایز وجود و ماهیت در خارج
 ۳۷.....
- ۷-۹-۱. مناط اتحاد در حمل.....
 ۳۸.....
- ۸-۹-۱. نظر نهایی ملاصدرا در باب وجودات (تشکیک یا
 وحدت شخصی وجود).....
 ۴۰.....
- ۹-۹-۱. ملاک کثرات عرضی.....
 ۴۳.....
- ۱۰-۹-۱. نقد نظر محقق دوانی در باب وجودات.....
 ۴۴.....
- ۱۱-۹-۱. تفاوت قول محقق دوانی با قول اشراقیون و
 مشائیون.....
 ۴۵.....
- ۱۰-۱. مساوقت وجود و شیئیت.....
 ۴۶.....
- ۱۱-۱. وجود رابطی.....
 ۴۷.....
- ۱-۱۱-۱. اطلاقات وجود رابطی.....
 ۴۷.....
- ۲-۱۱-۱. مقصود ملاصدرا از تعبیر «اشتراک لفظی وجود
 ربطی و محمول».....
 ۴۹.....
- منهج دوم: اصول کیفیات و عناصر عقود.....
 ۵۱.....
- ۱-۲. تعریف وجوب و امکان و امتناع.....
 ۵۲.....
- ۱-۲-۱. بداهت مفهوم مواد ثلاث.....
 ۵۲.....
- ۲-۱-۲. گفتار شیخ الرئیس در باب سفسطه و شکاکیت.....
 ۵۳.....
- ۳-۱-۲. استعمال مواد ثلاث در فلسفه و منطق.....
 ۵۵.....

- ۴-۱-۲. دلیل حق بودن قضیه اولی الأوائل..... ۵۶
- ۵-۱-۲. سبک بحث ملاصدرا در بحث مواد ثلاث..... ۵۷
- ۲-۲. استحاله جمع وجوب بالذات و بالغیر..... ۵۸
- ۱-۲-۲. دلیل استحاله جمع وجوب بالذات و وجوب بالغیر
- ۵۸.....
- ۲-۲-۲. دلیل دوم ملاصدرا در نفی وجوب بالقیاس بین دو
- واجب..... ۶۰
- ۳-۲. یگانگی ماهیت و اینیت واجب..... ۶۱
- ۱-۳-۲. تنزه واجب الوجود از ماهیت..... ۶۱
- ۲-۳-۲. برهان اول در باب تنزه واجب از ماهیت..... ۶۲
- ۳-۳-۲. برهان دوم در باب تنزه واجب از ماهیت..... ۶۳
- ۴-۳-۲. نسبت بین وجود و ماهیت..... ۶۴
- ۵-۳-۲. برهان سوم در باب تنزه واجب از ماهیت..... ۷۰
- ۶-۳-۲. مقصود ملاصدرا از تعبیر «فیه تأمل» در پایان کلام
- قطب الدین رازی..... ۷۱
- ۷-۳-۲. شبهه سوم در باب ماهیت نداشتن واجب..... ۷۲
- ۸-۳-۲. شبهه پنجم در باب ماهیت نداشتن واجب..... ۷۵
- ۹-۳-۲. علم معلول به علت..... ۷۶
- ۱۰-۳-۲. منظور از فنا در عبارات عرفاء..... ۷۸
- ۱۱-۳-۲. نحوه تنظیم مباحث فلسفی..... ۸۰
- ۴-۲. واجب بالذات، واجب از جمیع جهات است..... ۸۱
- ۱-۴-۲. مقصود ملاصدرا از تعبیر «نهایت کوشش»..... ۸۱

- ۲-۴-۲. برهان دوم برای اثبات قاعده «واجب الوجود، واجب از
 ۸۴.....جميع جهات است
- ۲-۴-۳. اتصاف واجب الوجود به امکان بالقياس.....۸۵
- ۲-۴-۴. کاربرد قاعده «واجب الوجود، واجب از جميع جهات است
 ۸۸.....
- ۲-۵-۵. وحدت واجب الوجود.....۹۰
- ۲-۵-۱. برهان ارائه شده در باب واجب براساس «صرف الوجود»
 ۹۰.....
- ۲-۵-۲. مدعی برهان اقامه شده براساس قاعده «صرف الوجود»
 ۹۳.....
- ۲-۵-۳. مدعی برهان بر اساس قاعده بسیط الحقیقه.....۹۳
- ۲-۵-۴. تقریر برهان بر وحدت واجب از طریق قاعده بسیط
 الحقیقه.....۹۵
- ۲-۶-۶. دفع شبهات جهات ثلاث.....۹۷
- ۲-۶-۱. اشکال اول درباره وجوب.....۹۷
- ۲-۶-۲. تقریر شبهه بر معقول ثانی بودن معنای امکان.....۹۹
- ۲-۶-۳. مقصود از صاحب حاشیه بر تجرید در کلام ملاصدرا.....۱۰۰
- ۲-۶-۴. انواع تحلیل از قضیه حقیقه.....۱۰۱
- ۲-۶-۵. موطن تحقق وجود رابط.....۱۰۳
- ۲-۷-۷. معانی امکان.....۱۰۵
- ۲-۸-۸. تقسیمات مواد ثلاث.....۱۰۶
- ۲-۸-۱. پاسخ به اشکال ممکن بودن ذات ماهیت.....۱۰۷

- ۲-۸-۲. دلایل استحاله أخذ وجوب و امتناع و امکان در ذات
 ۱۰۷.....
- ۲-۸-۳. اتصاف معلول‌ها به وجوب بالقیاس..... ۱۰۹
- ۲-۹. استحاله امکان بالغير..... ۱۱۰
- ۲-۹-۱. منظور ملاصدرا از برخی در تعریف امکان به تساوی وجود و
 عدم..... ۱۱۰
- ۲-۹-۲. ضعیف بودن علت نسبت به معلول در اعدام..... ۱۱۱
- ۲-۹-۳. دلیل اول در مورد خارجی بودن امکان..... ۱۱۲
- ۲-۱۰. ویژگی‌های ممکن بالذات..... ۱۱۳
- ۲-۱۰-۱. دلیل تأخیر مباحث مربوط به واجب..... ۱۱۴
- ۲-۱۰-۲. وحدت ابهامی هیولی..... ۱۱۴
- ۲-۱۱. ابطال الویت وجود یا عدم برای ممکن..... ۱۱۵
- ۲-۱۲. علت نیاز به علت..... ۱۱۶
- ۲-۱۲-۱. بداهت نیاز ممکن به علت..... ۱۱۶
- ۲-۱۲-۲. دلیل اول برای نفی علت بودن حدوث برای نیازمندی ممکن
 ۱۱۷.....
- ۲-۱۲-۳. رابطه ترجیح بلا مرجح با ترجیح بلا مرجح..... ۱۱۸
- ۲-۱۳. وجوب و امتناع سابق و لاحق ممکن..... ۱۱۹
- ۲-۱۴. امکان ذاتی و امکان استعدادی..... ۱۲۱
- ۲-۱۴-۱. تفاوت استعداد با امکان استعدادی..... ۱۲۱
- ۲-۱۴-۲. نظر نهایی ملاصدرا در باب تحقق ماهیت..... ۱۲۲
- ۲-۱۵. برخی از احکام ممتنع بالذات..... ۱۲۳

- ۱۶-۲. چگونگی علم به ممتنع و معدوم.....۱۲۴
- ۱-۱۶-۲. نقد عنوان فصل؛ یعنی «علم به ممتنع و معدوم» در بیان ملاصدرا.....۱۲۴
- ۲-۱۶-۲. صاحب پاسخ اوّل به اشکال ادراک ممتنع.....۱۲۴
- ۱۷-۲. زیادت عقلی وجودات امکانی بر ماهیات.....۱۲۵
- ۱-۱۷-۲. پاسخ اوّل به شبهه به برهان مثبت زیادت وجود بر ماهیت.....۱۲۵
- ۲-۱۷-۲. مغایرت وجود و ماهیت در ذهن یا در خارج.....۱۲۶
- ۱۸-۲. اتحاد خارجی وجود و ماهیت.....۱۲۷
- منهج سوم: وجود ذهنی.....۱۲۹
- ۱-۳. اثبات وجود ذهنی.....۱۳۰
- ۱-۱-۳. مثال ملاصدرا در حضور یک ماهیت در نشئات مختلف.....۱۳۰
- ۲-۱-۳. قدرت ایجادى نفس.....۱۳۱
- ۳-۱-۳. مقصود ملاصدرا از تعبیر وجود ذهنی به وجود ظلّی.....۱۳۱
- ۴-۱-۳. وجود حقیقی یا مجازی داشتن وجود ظلّی.....۱۳۳
- ۵-۱-۳. آیت بودن نفس برای صفات و افعال خدا.....۱۳۴
- ۶-۱-۳. مقصود ملاصدرا از بیان عبارت محی الدین عربی.....۱۳۶
- ۷-۱-۳. مراتب خلق نفس.....۱۳۶
- ۸-۱-۳. مقصود محی الدین از حضرات.....۱۳۷
- ۹-۱-۳. مقصود محی الدین از عمومیت و خصوصیت غفلت انسان

- ۱۳۸.....
- ۱۰-۱-۳. حافظ بودن صورتی برای صورت‌های دیگر در حضرات
- مختلف..... ۱۴۰
- ۱۱-۱-۳. مقصود ملاصدرا از تطبیق فرقان بر قرآن..... ۱۴۱
- ۲-۳. براهین اثبات وجود ذهنی..... ۱۴۳
- ۱-۲-۳. مدعای دلایل وجود ذهنی..... ۱۴۳
- ۲-۲-۳. برهان سوم برای اثبات وجود ذهنی..... ۱۴۴
- ۳-۲-۳. پاسخ از اشکال تحقق معنای کلی در ذهن..... ۱۴۸
- ۴-۲-۳. برهان چهارم در باب اثبات وجود ذهنی..... ۱۴۹
- ۵-۲-۳. برهان پنجم در باب اثبات وجود ذهنی..... ۱۵۱
- ۳-۳. اشکالات وجود ذهنی..... ۱۵۳
- ۱-۳-۳. پاسخ بوعلی به اشکال اول در باب وجود ذهنی... ۱۵۳
- ۲-۳-۳. مؤیدی برای مأخوذ نبودن وجود در ماهیت جوهر
- ۱۵۵
- ۳-۳-۳. پاسخ ملاصدرا به اشکال وجود ذهنی بر اساس اختلاف
- حمل..... ۱۵۶
- ۴-۳-۳. مثل افلاطونی..... ۱۵۹
- ۵-۳-۳. مصدریت یا مظهریت نفس برای صور حسی، خیالی و عقلی
- ۱۶۲
- ۶-۳-۳. مفهوم یا ماهیت بودن علم..... ۱۶۶
- ۷-۳-۳. ترکیب هر موجود ممکنی از وجود و ماهیت..... ۱۶۶

- ۱۶۷ ۸-۳-۳. معلوم بالذات یا معلوم بالعرض بودن علم.....
- ۱۶۸ ۹-۳-۳. دلیل کلی بودن ادراک عقلی.....
- ۱۶۹ ۱۰-۳-۳. فاعلیت نفس برای صور عقلی.....
- ۱۶۹ ۱۱-۳-۳. تعریف حمل شایع.....
- ۱۷۰ ۱۲-۳-۳. رابطه صورت ذهنی با صورت علمی.....
- ۱۷۲ ۱۳-۳-۳. نوع حمل در قضیه «الجزئی جزئی».....
- ۱۷۳ ۱۴-۳-۳. اشکال ملاصدرا به بیانی در باب وجود ذهنی.....
- ۱۷۴ ۱۵-۳-۳. پاسخ اشکال پنجم در باب وجود ذهنی.....
- ۱۷۶ ۱۶-۳-۳. پاسخ اشکال ششم در باب وجود ذهنی.....
- ۱۷۸ ۱۷-۳-۳. تفاوت عملیات غیر بتیه با قضایای شرطی.....
- ۱۷۹ ۴-۳. توضیح و تنقیح پاسخها.....
- ۱۸۱ ۵-۳. چاره‌ای عرشی در مشکلات وجود ذهنی.....
- ۱-۵-۳. پاسخی به اشکال اساسی وجود ذهنی طبق مشی جمهور
- ۱۸۱ حکما.....
- ۱۸۳ ۲-۵-۳. اتحاد ماهوی ذهن و خارج.....
- مرحله دوم: تتمیم احکام وجود و عدم..... ۱۸۷
- ۱-۲. دلیل پراکندگی و ناهماهنگی برخی از مباحث اسفار..... ۱۸۸
- ۲-۲. وجود رابط..... ۱۸۸
- ۳-۲. معقولات ثانیه..... ۱۸۹
- ۱-۳-۲. منشاء انتزاع معقولات ثانی منطقی..... ۱۸۹
- ۲-۳-۲. تقدّم بحث از مواد ثلاث در فلسفه..... ۱۹۰
- ۳-۳-۲. اتحاد ماهیت با وجود در خارج..... ۱۹۱

- ۱۹۲.....۴-۳-۲. معقول ثانی بودن زوجیت.....
- ۱۹۲.....۵-۳-۲. وجود مفاهیم عدمی در خارج.....
- ۱۹۴.....۶-۳-۲. أدنی مرتبه وجود.....
- ۱۹۵.....۷-۳-۲. مراتب وجود بر مبنای تشکیک.....
- ۱۹۶.....۸-۳-۲. معقول ثانی بودن مقولات نسبی.....
- ۱۹۷.....۴-۲. خیر محض بودن وجود.....
- ۱۹۷.....۱-۴-۲. بداهت یا نظری بودن مفهوم «خیر».....
- ۱۹۷.....۲-۴-۲. معقول ثانی یا معقول اول بودن خیر.....
- ۱۹۸.....۳-۴-۲. نحوه وجود هیولی.....
- ۱۹۹.....۴-۴-۲. محل بحث از امور عامه.....
- ۱۹۹.....۵-۴-۲. خیر و شرّ ارزشی.....
- ۲۰۰.....۶-۴-۲. اثبات اصالت وجود با استفاده از خیر.....
- ۲۰۱.....۵-۲. امتناع اعاده معدوم.....
- ۲۰۱.....۱-۵-۲. دلایل امتناع اعاده معدوم.....
- ۲۰۵.....۲-۵-۲. بداهت امتناع اعاده معدوم.....
- ۲۰۶.....۳-۵-۲. اماره تشخیص بودن زمان در بیان ملاصدرا.....
- ۲۰۷.....۴-۵-۲. مقصود ملاصدرا از تعبیر «دو اساس و دو جواب».....
- ۲۰۸.....۵-۵-۲. استدلال سوم در امتناع اعاده معدوم.....
- ۲۰۹.....۶-۵-۲. اعتراض اول بر استدلال سوم.....
- ۲۱۰.....۷-۵-۲. پاسخ اعتراض اول.....
- ۲۱۱.....۸-۵-۲. اعتراض دوم به استدلال سوم.....
- ۲۱۲.....۹-۵-۲. پاسخ به اعتراض دوم.....

- ۲-۵-۱۰. بازگشت امور نامتناهی..... ۲۱۴
- ۲-۶. رابطی نبودن عدم..... ۲۱۵
- ۲-۷. استلزام احکام سلبی به موضوع و محمول..... ۲۱۶
- ۲-۷-۱. اعم بودن موضوع قضایای سالبه نسبت به قضایای موجب
..... ۲۱۶
- ۲-۷-۲. شبهه‌ای در باب اعم بودن موضوع سالبه از موضوع موجب
..... ۲۱۸
- ۲-۷-۳. اطلاق مجازی حملیه بر قضیه سالبه..... ۲۲۰
- ۲-۸. ضرورت سلب برخی از وجودات از واجب..... ۲۲۱
- ۲-۸-۱. اشکال نقضی ملاصدرا به پاسخ شبهه‌ی واجب بودن زمان
..... ۲۲۱
- ۲-۸-۲. اشکال حلی ملاصدرا به پاسخ شبهه‌ی واجب بودن زمان
..... ۲۲۱
- ۲-۸-۳. پاسخی دیگر به اشکال واجب بودن زمان..... ۲۲۲
- ۲-۹. شناخت حقائق اشیاء..... ۲۲۴
- ۲-۹-۱. پاسخ شبهه‌ی فخر رازی در الحاق بسائط به مرکبات..
..... ۲۲۴
- ۲-۹-۲. شناخت حقائق بسائط و مرکبات..... ۲۲۷
- ۲-۹-۳. برخورد با قائلین به ناممکن بودن علم به حقیقت بسائط
..... ۲۲۸
- ۲-۹-۴. معرفت مرکبات و بسائط..... ۲۲۹
- ۲-۱۰. اقسام ممکن..... ۲۳۰

- ۲۳۰ ۱-۱۰-۲. تقسیم ممکن به فی ذاته و لشی
- ۲۳۱ ۲-۱۰-۲. تقسیم وجود به فی نفسه و فی غیره
- ۲۳۱ ۳-۱۰-۲. تفاوت امکان ذاتی با امکان استعدادی
- ۲۳۳ مرحله سوم: جعل و امور مرتبط با آن
- ۲۳۴ ۱-۳. تحریر محل نزاع در مسأله جعل
- ۲۳۴ ۱-۱-۳. بازگشت جعل مرکب به جعل بسیط
- ۲۳۷ ۲-۱-۳. جعل ذات و ذاتیات
- ۲۳۷ ۳-۱-۳. نوع حمل در ضروریه ذاتیه
- ۲۳۸ ۲-۳. ابطال ادله صالح نبودن وجود برای معلولیت
- ۲۳۸ ۳-۳. نقد دلائل مجعولیت اتّصاف ماهیت به وجود
- ۲۳۹ ۱-۳-۳. نقد دلیل اول در مجعولیت اتّصاف
- ۲۴۰ ۲-۳-۳. پاسخ دلیل دوم مجعولیت اتّصاف
- ۲۴۲ ۳-۳-۳. مجعول نبودن ذات و ذاتیات ماهیت
- ۲۴۴ ۴-۳. اشتداد و تضعّف وجود
- ۲۴۴ ۵-۳. تشکیک یا شدت و ضعف در وجود
- ۱-۵-۳. اشکال اشراقیون بر مشائین در باب ردّ آنان بر تشکیک
- ۲۴۵
- ۲۴۶ ۲-۵-۳. متعلّق پاسخ حکمای مشاء
- ۳-۵-۳. نظر نهایی حکمای مشائی در باز گرداندن اختلاف امور به
- ۲۴۷ عرض
- ۲۵۰ ۴-۵-۳. نوع اختلاف بین دو شیء سیاه
- ۲۵۱ ۵-۵-۳. تشکیک وجود

۲۵۲	۳-۵-۶. تشکیک عرضی
۲۵۳	۳-۵-۷. ضابطه تشکیک
۲۵۵	۳-۵-۸. تشکیک بنا بر وحدت شخصی وجود
۲۵۷	فصل سوم: نتیجه گیری
۲۷۱	فهرست منابع

فهرست عناوین اختصاری متن

عنوان اختصاری	عنوان کتاب
اسفار	الحکمة المتعالیه فی الاسفار العقلیه الاربعه
شرح اسفار	شرح اسفار مصباح یزدی
دروس اسفار	دروس اسفار مصباح یزدی
رحیق	رحیق مختوم
فلسفه	فلسفه مقدماتی
تعلیقہ	تعلیقہ علی نہایہ الحکمہ
نہایہ	نہایہ الحکمہ
درآمدی به نظام حکمت	درآمدی به نظام حکمت صدرایی
هستی و چیستی	هستی و چیستی در مکتب صدرایی

فصل اوّل
کلیات پژوهش

۱-۱. تبیین مسأله

سیر تکاملی فلسفه اسلامی بعد از طی تحولاتی چند و گذر از «دوران فترت» و با زمینه سازی میرداماد، در قرن دهم به دست توانای فیلسوف بزرگ عالم اسلام، صدرالدین محمد شیرازی با تکیه بر میراث چند قرنی فلاسفه اسلامی و یونانی و نیز با ابتکارات خود وی، به مکتب جدیدی در فلسفه اسلامی انجامید.

صدرا عرفان و فلسفه و دین را عناصر یک مجموعه هماهنگ می‌داند و می‌کوشد تا این هماهنگی را هم در زندگی و هم در آثار خود منعکس سازد، لذا پایه بحث‌های علمی و فلسفی خود را بر اساس توفیق میان عقل، کشف و شرع می‌گذارد و درباره کشف حقایق الهیات از مقدمات برهانی و مطالب کشفی و مواد قطعی دینی استفاده می‌نماید. حکمت متعالیه در مقام روی آورد، از همه ظرفیت‌های ممکن جهان اسلام از جمله جریان‌های عرفانی، کلامی، تفسیری و حدیثی در کنار جریان‌های فلسفی مشاء و اشراق بهره می‌گیرد.

صدرالمتألهین در طول عمر هفتاد ساله خود موفق به تألیف کتاب‌های ارزنده‌ای در حکمت و فلسفه شده، که بیش‌تر این آثار مربوط به دوران پایانی زندگی‌اش می‌شوند.

مهم‌ترین و مشهورترین اثر صدرالمتألهین، اسفار اربعه اوست که هر چه از افکار و آراء نوین و مکاشفات عرفانی و شواهد ربوبی و واردات قلبی و ادراکات الهی داشته در آن جمع آوری نموده است و هر کتابی که بعدها نوشته است و هر رساله دیگری که تنظیم کرده است، در واقع از آن برداشت نموده است. مانند اسفار کتابی سراغ نداریم که بدین صورت گسترده دو روش برهان و عرفان را جمع کرده و میان آن‌ها وفاق پدید آورده باشد و نظریه‌های دانشوران را با وجود اختلاف روش ایشان گرد آورده و به صورت دقیق علمی بررسی کرده باشد. اسفار مرجع و مادر دیگر کتاب‌های او و مرجع برترین کتاب‌های فلسفی از زمان او تاکنون است.

هماهنگی عرفان و فلسفه در تمام مراحل و مشاهد وجود در کتاب اسفار همان چیزی است که آن را در میان همه‌ی کتاب‌های فلسفه اسلامی ممتاز کرده است.

از شیوه‌های مرسوم و متداول تألیف و تصنیف در حوزه اندیشه اسلامی، نگارش شرح و حاشیه و تعلیقه بر آثار مستقل است که بخش قابل توجهی از نگارش‌های اسلامی را تشکیل می‌دهند، حتی از قرن هشتم هجری بیشتر تألیفات بر شرح و حاشیه و تفسیر و تهذیب آثار